

Anne E. Nygård

DAMASKVEV

Anne E. Nygård

DAMASKVEV

© **MUSEUMSFORLAGET** Trondheim 2018
ISBN 9788283050691

Grafisk formgivning Fagtrykk Trondheim AS
Omslagsdesign Fagtrykk Trondheim AS
Omslagsfoto og alle andre foto og illustrasjoner i boka Anne E. Nygård
Forlagsredaktør laila.andreassen@museumsforlaget.no
Papir 130 g Hello Fat matt
Boka er satt med Adobe Garamond Pro 10/14,4 pkt
Trykk og innbinding GPS group

Museumsforlaget
Kjøpmannsgata 23
7013 Trondheim

Telefon 47 47 87 47
post@museumsforlaget.no
www.museumsforlaget.no

Denne boka er beskyttet av lov om opphavsrett til åndsverk,
og avtaler om kopiering inngått med Kopinor.
Ta kontakt med forlaget om du ønsker å gjengi deler av boka,
i medieuavhengig form.

INNHOOLD

Innledning	7
Damaskens historie	9
Den norske damasktradisjonen	11
Vevstolens oppbygging og forlengelse	18
Å forstå veven	26
Planlegging av renning og oppsett	28
Mønsterhovling i spiss eller rett gjennomgående?	29
Å lage renning	33
Å sveipe på renning helt alene	36
Å tre hovler og skje, samtidig	41
Framknytting av renning	44
Nedknytting	47
Dragrustningen	51
Draghåndtak og snører	52
Oppdeling av mønsterskaftene	54
Sluttkontroll	60
Veving på dragrustning	62
Hvordan lage harnisk	69
Å montere og tre harnisken	71
Veving med harnisk	74
Å veve skillbragd på dragrustning	76
Damask på to partier	83
Å lage mønster selv	87
Mønster 10 skaft	92
Mønster 10–20 skaft	94

Mønster 20 skaft	96
Mønster 25–75 skaft	99
Hvordan lage dragrustningen «Petra»	102
Hurtigguider	110
Klargjøring renning og dragrustning	110
Montere dragrustning	111
Oppdeling mønsterskaft	112
Lage og montere harnisk	113
Å lage eget mønster	114
Skillbragd på dragrustning	115
Veiledende skjema for utregning av damaskrenning	116
10 mønsterskaft	116
20 mønsterskaft	116
30 mønsterskaft	117
40 mønsterskaft	117
50 mønsterskaft	118
Utregning av rennings- og innslagsgarn	120
Tips og triks	122
Feilsøking	124
Oversettelser norsk–svensk–dansk	126
Kilder og litteratur	128

INNLEDNING

«Jeg er ikke veveriske i grunnen, det passet bare best for meg å uttrykke meg ved vevstolen, jeg har funnet mitt instrument.»

Dette sitatet fra Hannah Ryggen kunne like gjerne vært mitt.

Etter å ha ønsket å lære å veve siden jeg var liten, begynte jeg endelig på vevkurs i år 2000. Da jeg satt ved veven, falt mye på plass, og jeg skjønnte hvor jeg hørte hjemme.

Året etter kjøpte jeg min første dragrustning, og satte den opp. Å veve damask – der man kunne veve etter egne mønstre og helt fritt –, følte som en drøm. Det tok ikke lang tid før jeg også laget harnisk, og da var mulighetene plutselig endeløse!

Jeg satte opp min første vev med dragrustning etter veiledningen som fulgte med den, og jeg besøkte en kollega og så på hennes vev. I tillegg begynte jeg å lete etter flere lærebøker i damaskveving, for å se flere muligheter, få flere ideer og lære mer. Imidlertid fant jeg bare tre bøker til sammen i Norge og Sverige, alle utgitt mellom 1828 og 1982. Én av dem var norsk.

Siden jeg anskaffet den første veven, har både antallet vever med damaskutstyr og antallet mønsterskaft økt. Nå har jeg én vev med 75 mønsterskaft og harnisk samt mange vever med damaskutstyr, hvorav tre også har harnisk. Sju av vevene brukes på damaskkursene jeg holder.

Jeg har tidligere vært arbeidsleder på et veveri (vernet bedrift) i seks år, og har holdt ordinære vevkurs (på alle nivåer) i mange år. Våren 2017 startet jeg opp de første ukekursene i oppsetting og veving av damask på dragrustning, og jeg har nå egne

lokaler til kursvirksomheten. Høsten 2017 ble jeg tatt opp som medlem i Norske Husflidhåndverkere.

Etter å ha vevd damask i mange år begynte jeg å leke med tanken om å skrive bok. Vevfaget har utviklet seg, og jeg ville gjerne lage ei bok tilpasset det utstyret og de mulighetene vi har i dag – og som fokuserer mer på damask som en del av norsk kulturarv.

Jeg har prøvd å finne damaskens «røtter» i Norge, og det viktigste jeg har funnet så langt, har vært i Johannes Sæchnanns bok fra 1849. En nydelig bok med gotisk skrift, utgitt i Levanger. Det står mer om dette i kapitlet om den norske damasktradisjonen.

Hvis min bok kan være med på å øke interessen for damaskveving, er vi et skritt nærmere å forhindre at teknikken blir glemmt. Den er ikke en komplett lærebok i oppsetting av vev for begynnere, selv om den inneholder mange elementer av dette. Den forutsetter at leseren har en viss kjennskap til veving fra før.

Jeg synes også det er viktig å få fram at mye av utstyret kan man lage selv, eller få noen til å lage det. Man trenger ikke kjøpe alt nytt. Så lenge veven har kontramarsj og er av en viss størrelse, kan man fint bruke den til damaskveving.

De fleste lærebøker inneholder mengder av ferdige mønstre. Denne boka har selvsagt også det, men jeg synes det er like viktig å ta med hvordan du lager dine egne. Først da får du virkelig utfolde deg!

Jeg vil takke min tålmodige familie, min mann og mine fire barn, som har holdt ut med min vevinteresse og alt som følger med det. Uten deres støtte hadde jeg ikke fått til noe.

Håper boka kan bli til inspirasjon!

DAMASKENS HISTORIE

Damask kan karakteriseres som en vevemåte der bunn og mønster dannes av rette og vrang i samme binding, ofte med bunn i sateng.

Damask kom opprinnelig fra Damaskus, derav navnet. Når teknikken oppsto der, vites vel ikke helt, men de europeiske silkeveveriene begynte å veve damask på 1400-tallet. På slutten av 1400-tallet begynte flamske linvevere å lage dekketøy med figurmotiv. I løpet av 1500–1600-tallet spredde damasken seg til forskjellige nordeuropeiske land, der det ble vevd av profesjonelle vevere. Til Sverige kom teknikken først på 1700-tallet, og det oppsto rene damaskveverier der.

En svenske ved navn Renholt W. Edler kom til Norge fra «Flors Manufaktur» i Hälsingland, og satte inn en annonse i Trondhiems Adresse-Contoires Efterretninger nr. 10 i 1786, hvor han annonserte kurs i damaskveving. Han bosatte seg i Trondheim og startet et damaskveveri, men det antok aldri de store dimensjonene, selv om sønnen overtok etter ham.

Norge har aldri hatt profesjonelle damaskvevere, men på husflidsbasis ble det vevd damask.

I perioden 1820–1847 utga familien Ekenmark i Sverige mange lærebøker i damaskveving. De revolusjonerte dette arbeidet på en måte som gjorde det mulig for vanlige folk å veve damask, med en ombygging av de vevstolene de allerede hadde. Ekenmarks mest kjente bok er nok *Afhandling om Drällers og Dubbla Golfmattors Tillverkning, med begagnande af Harnesk-rustning*, som utkom i 1828. Den finnes fremdeles i enkelte svenske antikvariater, for dem som er villig til å betale flere tusen kroner for ei bok.

Metoden medlemmene av familien Ekenmark brukte, var ikke deres egen, men var basert på skotten John Duncans bok fra 1807–08. Oppskrifter og beskrivelser er i mange tilfeller tatt direkte fra boka. Ekenmark-familien utviklet en teknikk med bruk av kontramarsj til heving og senking av skaft, og i tillegg introduserte de noe de kalte «bak-harnisk». Dette er mønsterskaftene slik de brukes i våre dragrustninger.

Gustafva Beckvall, f. Ekenmark, holdt det første damaskkurset i Norge i 1834, og i årene som fulgte, sto ulike medlemmer av familien for flere kurs, deriblant et som ble holdt i Stavanger i 1840.

Man tror at damask var kommet til Trøndelag i 1836, da «Frue Severine C. Rynning af Sneasens præstegjeld» vant en premie i veving fra Det Kgl. Norske Videnskabers Selskab. Dette var en «Væverstol af ny Indretning», og man antar at den må ha vært med dragrustning. En vevstol med forlenging for dragrustning blir ganske lang, og den ble derfor kalt «lang-leinan» i Trøndelag.

Ane Martha Jøraas (f. Henriksdatter) (1824–1907) på Skogn var en flittig damaskvever, og hun etterlot seg en håndskrevet vevbok med mønstre fra 1843, med ruter tegnet for hånd. Ut fra det hun har notert eller vevd, synes det klart at hun enten har gått på vevkurs hos Ekenmarks eller fått tak i boka og fulgt den. Damaskvevingen fikk feste på Innherred, og læreren Johannes Sæchnann skrev i 1849 sin bok *Veiledning til Dreiel- og Teppen-vævning for Begyndere*, med full opplæring i oppsetting av vev med kontramarsj og harnisk, det vi nå kaller dragrustning. Dette var for øvrig den første boka som ble utgitt på Levanger, trykt i «Kjølstads Officin». Sæchnann lagde også vevstoler for salg.

Ane Martha Jøraas vevde duk etter mønster nr. 21 i Sæchnanns bok, og den duken eksisterer ennå. Hennes vev med utstyr for damaskveving står i dag på Norsk Folkemuseum.

Mange andre flinke vevere lærte teknikken, og Astrid Bugge har utgitt bok om damaskveving på bondegårder i Gudbrandsdalen (se litteraturliste).

Den norske damasktradisjonen

Vi har få kilder som beskriver damaskveving i Norge med tanke på oppsetting.

Jeg har lenge prøvd å finne den «norske» måten å veve damask på, om noe slikt fantes, og om vi har noen særnorske ord for damaskveving og -utstyr. Ord som «dragrustning» er lånord fra svensk, men så godt innarbeidet i vevspråket at jeg tror vi må leve med det.

Den eneste norske læreboka som er utgitt, er Johannes Sæchnanns bok fra 1849, som er skrevet etter en mal av *Haandbok i vævekunsten* av Gustafva Beckvall fra Sverige. Den inneholder en komplett beskrivelse av oppsetting av vev, i tillegg til 31 mønstre som Sæchnann har skåret ut i treplater før de ble trykket i boka. Det interessante er at selv om innholdet i boka er inspirert av svensk vevemåte, er det mange store forskjeller fra det som senere ble vanlig i både Norge og Sverige. Jeg tenker først og fremst på nummerering av skaft, både bunnskaft og mønsterskaft, og trøer. Vi har alltid hatt skaft 1 bakerst, og trøe 1 til høyre. Det betyr at vi må regne bakfra og framover, og fra høyre til venstre. I Sæchnanns bok beskrives skaft 1 som det som er nærmest slagbommen, og trøe 1 er den til venstre. Likedan nummererer han mønsterskaftene med nr. 1 til venstre. Denne nummereringen er mye mer logisk, da det gir en mer naturlig måte å telle på. Vi kan telle fra venstre mot høyre, på samme måte som vi leser fra venstre mot høyre. Dette gjøres også i vevmønstre i andre deler av verden, og i digitale vevprogram.

Sæchnann har også fem tråder i sting i alle sine mønster, og alle trådene i et sting er tredd i en og samme mønsterhovel. I Ekenmarks bok fra 1828 brukes også alltid fem tråder i sting, så på 1800-tallet var det tydeligvis likt i Norge og Sverige. Det er egentlig ikke rart, når vi vet at mye av kunnskapen om damaskveving kom fra Sverige til Norge.

Men så har det utviklet seg forskjellig. I Sverige ble seks tråder i sting det vanligste, og alle tråder ble tredd i hver sin mønsterhovel, slik at et sting da fikk seks mønsterhovler. Dette kommer klart fram i svenske lærebøker i damask. Sæchnann har beskrevet to typer nedknyttinger til fem bunnskaft: sateng (han brukte den gamle betegnelsen atlaskes) og kypert. Han har også to typer nedknyttinger til fire bunnskaft: lerret og kypert. Han har ingen beskrivelser til seks bunnskaft.

Den norske damasktradisjon etter 1849

Skaft nummereres forfra og bakover, trøer nummereres fra venstre mot høyre.

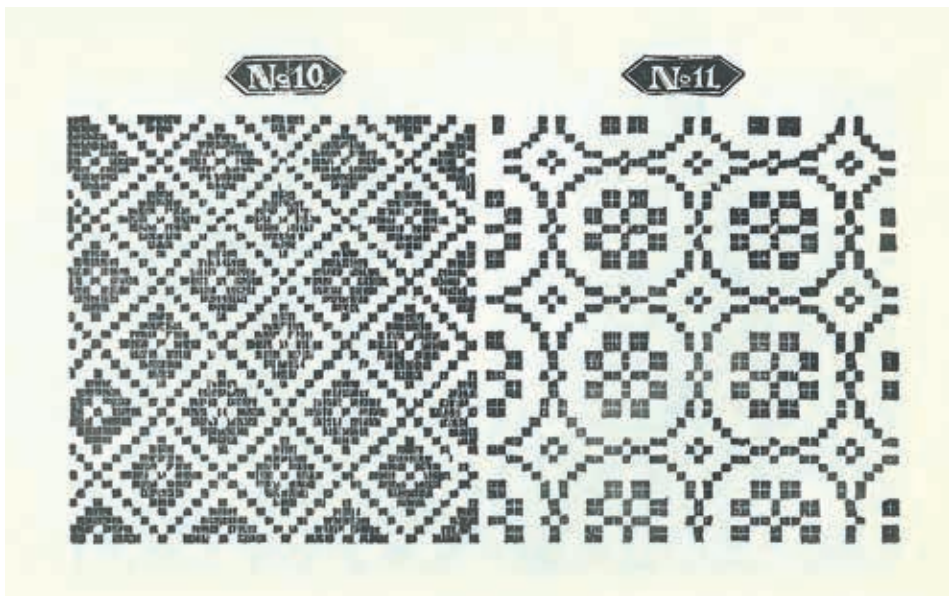
Vi vever med fem tråder i sting, og trer alle fem tråder i samme mønsterhovel.

Siden litt av formålet med denne boka er å fokusere på norsk tradisjon, vil jeg gå ut fra denne typen nummerering i mønster og oppsett, **med mønsterskaft 1 fremst og håndtak nr. 1 til venstre**. Men der det er mulig, vil jeg bruke benevnelsene «forreste skaft» og «bakerste skaft».

Det er altså opp til hver enkelt hvordan man nummererer skaft og trøer. Vil man nummerere et mønster annerledes, skriver man bare over nummerrekka under mønsteret. Og numrene på håndtaklista på dragrustningen kan endres med ei maleteip-remse som man skriver nye nummer på.

Som en kuriositet kan nevnes at Sæchnann ikke brukte lodd til vekter på mønsterskaftene, eller bakskafte, som han kalte dem. Strekkbommen skulle være 8 tommer (20,32 cm) lavere enn brystbommen, så skaftene ble trukket opp med håndtakene, og spensten i renninga trakk dem ned igjen. Men mønsterskaftene hadde også underskaft, og det utgjorde nok tyngden. Det måtte bli stor forskjell på spenningen på de stingene som var dratt opp, og de som ikke var det.

Han kalte for øvrig mønsterskaftene for både «bakskaft» og «harniskskaft».

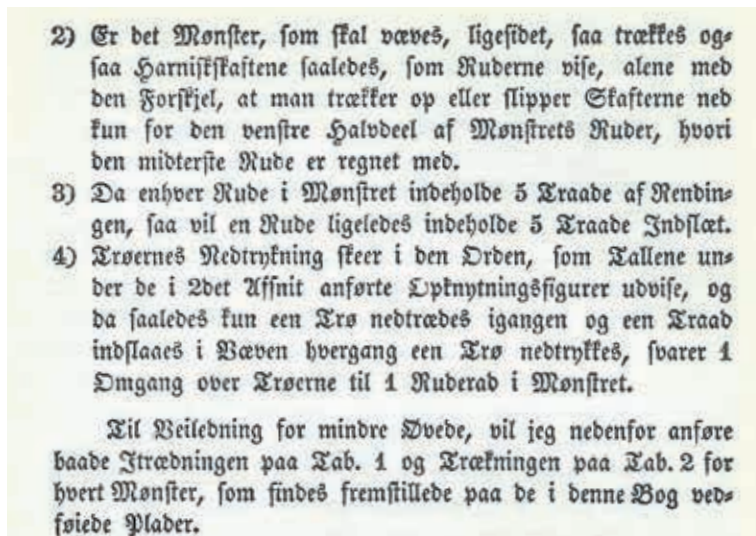
To av Sæchnanns tresnitt. Du finner dem igjen i kapitlet om mønster.

Uddrag fra boka *Veiledning til Dreiel- og Teppen-Vævning for Begyndere* av J. Sæchnann.

IV. Afsnit.
Om Bagskaftenes Trækning.
Foregaaende Bemærkninger.

1. Skal et uligesidet Mønster væves, saa trækker man op et Bagskaft for hver sort Rude i Mønstrets nederste Ruderad paa tvers, og har et Bagskaft nedsluppet for hver tom Rude i samme Ruderad.

2. Er det Mønster, som skal væves, ligesidet, saa trækkes ogsaa harniskskaftene saaledes, som Ruderne vise, alene med den Forskjel, at man trækker op eller slipper Skafterne ned kun for den venstre Halvdel af Mønsterets Ruder, hvori den midterste Rude er regnet med.
3. Da enhver Rude i Mønsteret indeholde 5 Traade af Rendingen, saa vil en Rude ligedeles indeholde 5 Traade Indslæt.
4. Trørned Nedtrykning skeer i den Orden, som Tallene under de i 2det Afsnit anførte Opknytningsfigurer udvise, og da saaledes kun een Trø nedtrødes igangen og een Traad indslaaes i Væven hvergang een Trø nedtrykkes, svarer 1 Omgang over Trøerne til 1 Ruderad i Mønsteret.

Enkelt og greit!

I 1926 åpnet Norsk Folkemuseum særutstilling nr. 17, «Gam-melt dekketøi av damask og dreiel» fra årene 1550–1850. Utstillingskatalogen ble utgitt på Norsk Folkemuseums forlag samme år, og der fant jeg opplysninger som underbygger teorien om at sateng på fem skaft var mest brukt i Norge.

I kategorien «hjemmevevet damask» laget i Norge er det 63 produkter, og alle er duker og servietter. Av disse er hele 57 vevd med fem tråder i sting og fem skaft. 17 av disse hadde spisshovling. Fire av gjenstandene var vevd på fire skaft, to var vevd på sju skaft, og én var vevd på åtte skaft. Ingen var vevd på seks skaft.

Det kan også nevnes at utstillingen hadde hele 129 arbeider i dreiel, som godt kunne veves på en vanlig vevstol. De fleste av disse arbeidene ble vevd fra ca. 1750 og utover, altså før det ble vanlig med dragrustning – slik vi kjenner den i dag. Men flere av arbeidene som er vevd med spisshovling, er fra 1830-årene, og da hadde allerede Ekenmark lansert sin «forenklete harnisk», med mønsterskaft og draghåndtak.

215. Duk, vev. av Trine Mamen. 1835.
Fru Grøn, Oslo.

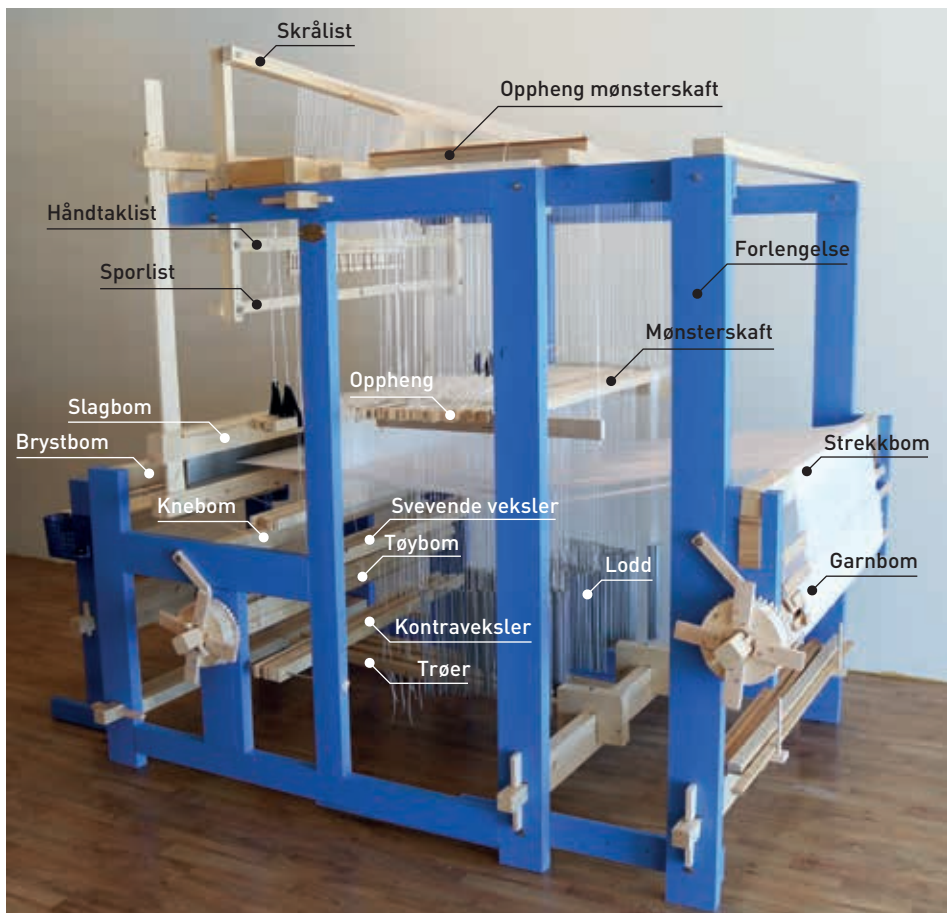
Fra katalogen til Norsk Folkemuseum 1926.

I Den norske husflidsforenings *Handbok i vævning* fra 1909 (andre utgave) står skaft nummerert med nr. 1 bakerst i damaskmønstrene. Dermed ser det ut som om det allerede tidlig på 1900-tallet begynte å bli en endring i nummereringsmåten. I de første utgavene av boka var det flere mønstre til skillbragd på dragrustning, spesielt gardinstoff.

På begynnelsen av 1900-tallet utlyste Norges Vel konkurranser i veving, og premien var en modell av en «Veverstol av ny Indretning», skala 1:4. Dette er en nylaget modell i samme skala. Den er 30 cm bred og har ti skaft.

VEVSTOLENS OPPBYGGING OG FORLENGELSE

En vanlig vevstol har én bom for garn og én for det ferdige tøyet, og begge bommene har store sperrehjul med en hake som låser dem. I tillegg er det brystbom (foran), strekkbom (bak) og knebom.

På de gamle vevstolene var sperrehjulet til tøybommen (altså under skaftene) ofte montert på innsiden av vevstolen. Dermed ble det opptil 10 cm mindre vevbredde på tøybommen i forhold til garnbommen. På nyere vevstoler er sperrehjulet på utsida, og vevbredden er helt lik gjennom hele veven.

Skaftene er alltid litt bredere enn det innvendige målet på vevstolen. De stikker litt utenom veven på hver side – for at hovlene ikke skal falle av når en vever med maks vevbredde. De fleste skaft har et hull helt i enden på hver side. Ved maks vevbredde må du feste en snor i det ene hullet, strekke det over skaftet og knytte det fast i hullet i den andre enden, for å være 100 % sikker på at ingen hovler sklir av skaftet. En billig forsikring; et kvarters arbeid kan spare deg for utrolig mange ergrelser ... Husk å knytte en snor tvers over underskaftene også.

Det er nødvendig med kontramarsj hvis du skal montere en dragrustning.

Å bruke dreielstrinser og strikk er mulig, men veldig vanskelig å få til å fungere godt. Kontramarsj er mye bedre og mer stabilt.

En vanlig vevstol har en lengde fra bom til bom på ca. 120 cm. Til skillbragd er det langt nok, siden skillpinnene kan dras ned til mellom garnbommen og strekkbommen, og knyttes fast der for å ligge rolig når renninga dras fram. Jeg gjør det alltid på alle mine vever; det gir større bevegelighet for renningsgarnet, og bedre skill.

En dragrustning derimot, krever en lengre vev. Alle mønsterskaftene skal ha plass til å henge fritt, og ikke minst skal renningstrådene ha så god plass både foran og bak skaftene at de kan dras opp uten at presset på trådene blir så hardt at de ryker.

Det er derfor nødvendig med en forlenging av veven slik at garnbommen, og spesielt strekkbommen, kommer lenger bak enn den ellers ville ha gjort. Minimum 40 cm bør det være fra bakerste mønsterskaft til strekkbommen, dersom man har renning av bomull. Har man renning av lin, må avstanden være mye større (fra bakerste skaft til strekkbommen). Grunnen er at lin ikke er elastisk, og krever lenger spenn på trådene. Forlengingen må ha en holder til garnbommen, bommen flyttes ganske enkelt bak og legges i ny holder. Denne holderen har vanligvis samme høyde som den gamle holderen på veven. Haken til sperrehjulet må også flyttes.

Strekkbommen må også få plass i den nye holderen, og den må enten være regulerbar eller gjøres fast 8 cm høyere enn brystbommen.

Forlengingen kan bestå av to loddrette, kraftige planker av samme dimensjon som de loddrette, bakerste delene av veven (de som holder garnbommen). Fire mindre planker (ca. 60 cm), med hull hver tiende cm i nøyaktig samme avstand fra enden, festes mellom veven og forlengingen – to oppe og to nede, for å få nøyaktig samme avstand fra veven til forlengingen. Til å holde av bredden i veven brukes den tverrgående bommen som lå på tvers over veven. Den plasseres ved gulvet bak, mellom de to loddrette plankene. Forlengingen kan ellers lages på flere måter. Dersom garnbommen ikke blir i veien for loddene, kan bare strekkbommen flyttes.

Her er eksempler på forskjellige forlenginger, alt etter hvordan veven er bygd, og hvor lang forlenging man trenger. Alle disse er hjemmelaget, tilpasset den enkelte vev.